

SOM-undersökningen i Västsverige 1993

Genomförande och tillförlitlighet

ANNA RÖNSTRÖM

Sedan 1986 genomförs årliga nationella SOM-undersökningar som har fått sitt namn av de ämnen som behandlas i formuläret; Samhälle Opinion Massmedia. Undersökningarna genomförs av Förvaltningshögskolan, Institutionen för journalistik och masskommunikation och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. De tre institutionerna har tillsammans bildat SOM-institutet, som administrerar och ansvarar för undersökningarna, publiceringen av SOM-rapporter samt seminarieverksamheten. Under de första åren genomfördes endast den nationella undersökningen, kallad Riks-SOM, men sedan 1992 genomförs också en västsvensk motsvarighet, kallad Väst-SOM. Även Väst-SOM-formuläret innehåller frågor om politik, samhällsfrågor, offentlig service, massmedia, miljö och många bakgrundsfrågor. Syftet med Väst-SOM är att belysa opinionen i Västsverige, speciellt i förhållande till den nationella opinionen, samt att i framtiden ha möjligheter till jämförelse över tid.

SOM-institutet har samarbetat med Långedrag Informationskonsult AB (Linfab) i genomförandet av Väst-SOM 1993. Linfab har varit ansvarigt

för fältarbetet i Väst-SOM-undersökningen. Frågeformuläret har inte bara innehållit frågor ställda av SOM-institutet, utan också frågor som ingått i undersökningen GöteborgsMedia, en undersökning som Linfab genomför och där externa uppdragsgivare deltar med frågor. Det rör sig om Göteborgs-Posten (frågorna 10-12 samt 14-19), Göteborgs kommun (frågorna 49-51) och Idag (frågorna 52-56). Dessa frågor ingår alltså inte i SOM-undersökningen och redovisas inte i föreliggande publikation. Vid de tre deltagande institutionerna finns ett antal forskningsprogram som medverkar i SOM-undersökningen. Uppsatserna i denna bok bygger på resultat från deras forskning. 1993 utgavs den första publikationen baserad på en Väst-SOM-undersökning, Västsvensk opinion. Detta metodkapitel följer samma mönster som det metodkapitlet, för att underlätta jämförelser.

Population och urval

Precis som samtliga tidigare SOM-undersökningar arbetade även Väst-SOM 1993 med ett obundet slumpmässigt urval - OSU. Förutsättningarna har varit desamma för båda Riks-SOM och Väst-SOM sedan 1992. Formuläret skickas ut till 2 800 personer i åldern 15-80 år. Väst-SOM begränsas dock geografiskt till Göteborg med kranskommuner: Ale, Härryda, Kungsbacka, Kungälv, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Partille, Stenungsund, Tjörn och Öckerö. Både svenska och utländska medborgare ingick i undersökningen. Förutsättningarna för urvalet har varierat något innan 1992 och Riks-SOM har tidigare arbetat med en annan åldersintervall och endast svenska medborgare (Rönström, 1993). Förutsättningarna för Väst-SOM har däremot inte förändrats.

Frågeformuläret

Frågorna i formuläret har utarbetats genom samarbete mellan varje enskilt forskningsprogram och undersökningsledningen. Formuläret finns som bilaga i denna volym. Frågorna är indelade i sex sammanhållna block:

Fråga	1-22 och 52-56	Massmedier
Fråga	23-40	Politik och samhälle
Fråga	41-48	Göteborgs kommun
Fråga	49-51	Energi, kärnkraft och miljö
Fråga	57-64	Fritid och boende
Fråga	65-81	Bakgrundsfrågor

Frågorna överensstämmer i vissa fall med de frågor som ställs i Riks-SOM-undersökningen, men är till största delen lokalt förankrade. Formuläret innehåller 81 frågor och de flesta är uppdelade på delfrågor. Totalt fick svarspersonerna göra cirka 520 ställningstaganden. Ett antal frågor ställdes utan fastställda svarsalternativ. De öppna frågorna rörde tidningsval, viktiga samhällsproblem i den egna kommunen, vilket serviceområde man vill att kommunen i första hand skall satsa mer på, vilket serviceområde man vill att kommunen i första hand skall minska på, vilken stadsdelsnämnd man bor i, något som blivit bättre alternativt sämre i och med införandet av stadsdelsnämnder i Göteborg, vilken kommun man bor i, yrke samt bilinnehav.

Formuläret inleds med ett antal frågor om massmedier, både allmänt och mer specifika frågor om Göteborgs-Posten. Efter massmediefrågorna följer ett avsnitt som handlar om samhälle och politik. Stor vikt läggs vid frågor kring servicen i den egna kommunen och i detta block finns även två sidor med frågor som riktas endast till boende i Göteborgs kommun. Blocket om energi, kärnkraft och miljö, som kommer därefter, besvaras av samtliga svarspersoner. Därpå följer frågor om tidningen Idag och ett block med frågor om boende och fritid. Slutligen får svarspersonerna besvara ett stort antal bakgrundsfrågor om levnadsförhållanden, utbildning, yrke och inkomst.

Undersökningsplanen och genomförandet

Långedrag Informationskonsult AB i Göteborg genomförde fältarbetet och det följde i stort sett det mönster som etablerats av tidigare SOM-

undersökningar. En erfarenhet från Väst-SOM 1992 var att telefonpåminnelserna påbörjades alltför sent och därför sattes telefonpåminnelserna igång tidigare i 1993 års undersökning. Det visade sig dock att effekten från påminnelsekortet inte ebbat ut riktigt och att telefonpåminnelserna i Väst-SOM 1993 således påbörjats lite för tidigt. Tisdagen den 26 oktober skickades det första utskicket ut till samtliga 2 800 personer i urvalet. De fick då en enkät, ett följebrev, en broschyr och ett frankerat svarskuvert. Två dagar senare, torsdagen den 28 oktober skickades ett påminnelsekort ut till samtliga i urvalet. På kortet finns ett tack till dem som redan svarat på enkäten och skickat in den samt en uppmaning till de personer som ännu inte skickat in sitt formulär att göra det så snart som möjligt. Telefonpåminnelserna påbörjades redan tisdagen den 2 november och pågick sedan under hela fältarbetet. Nya enkäter skickades endast till personer som uppgivit att de ville svara samt till personer som inte gått att få tag på per telefon. Utskick skedde vid fyra tillfällen, förutom det allra första utskicket; tisdagen den 9 november, tisdagen den 23 november, torsdagen den 2 december och tisdagen den 21 december. Vid dessa tillfällen fick svarspersonen ett nytt formulär, ett följebrev samt ett frankerat svarskuvert. Fältarbetet avslutades den 18 januari 1994.

Fältarbetet såg sålunda ut på följande vis:

tisdag 26 oktober	Utskick av enkät, följebrev, broschyr och svarskuvert
torsdag 28 oktober	Utskick av påminnelsekort
tisdag 2 november	Telefonpåminnelserna påbörjas och pågår kontinuerligt under hela fältarbetet. Påminnelser skickas i fortsättningen endast till personer som uppger att de vill svara samt till dem man inte får tag på per telefon.
tisdag 9 november	Utskick av första påminnelsen - enkät, följebrev och svarskuvert

tisdag 23 november	Utskick av andra påminnelsen - enkät, följebrev och svarskuvert
torsdag 2 december	Utskick av tredje påminnelsen - enkät, följebrev och svarskuvert
tisdag 21 december	Utskick av fjärde påminnelsen - enkät, följebrev och svarskuvert
tisdag 18 januari 1994	Fältarbetet avslutas

Inflödet av enkäter följer ungefär samma mönster från år till år. Merparten kommer in under fältarbetets två första veckor. 70 procent av de enkäter som skulle komma att skickas in anlände under denna tid, varav den största delen under den första veckan. Det påminnelsekort som skickades ut två dagar efter det första utskicket hade en klart påskyndande effekt. Nästa topp kom efter första påminnelsen, effekten av den ser vi 12-19 november. Telefonpåminnelser pågick kontinuerligt under denna tid. De personer man inte fick tag på per telefon fick fler påminnelser med följebrev, svarskuvert och nytt formulär. Effekterna av påminnelse nummer 1 och 2 ser vi den 29 november till den 3 december samt den 10-17 december. Det allra sista utskicket gick endast ut till ett femtiotal personer och gav liten utdelning. Fältarbetet fortsatte över julhelgen för att försöka fånga upp de sista respondenterna och när fältarbetet avslutades den 18 januari 1994 hade 1586 besvarade formulär inkommit.

Tabell 1. Dagligt inflöde av enkäter i Väst-SOM-undersökningen 1993

Datum	Antal	Andel (procent)	Kumulativ andel (procent)
29 okt	1	,1	,1
1 nov	168	10,6	10,7
2 nov	213	13,4	24,1
3 nov	210	13,2	37,3
4 nov	181	11,4	48,7
8 nov	198	12,5	61,2
9 nov	66	4,2	65,4
10 nov	32	2,0	67,4
12 nov	44	2,8	70,2
16 nov	109	6,9	77,0
17 nov	41	2,6	79,6
18 nov	40	2,5	82,2
19 nov	28	1,8	83,9
23 nov	51	3,2	87,1
24 nov	11	,7	87,8
26 nov	16	1,0	88,8
29 nov	29	1,8	90,7
30 nov	18	1,1	91,8
1 dec	21	1,3	93,1
2 dec	10	,6	93,8
3 dec	10	,6	94,4
6 dec	9	,6	95,0
8 dec	8	,5	95,5
10 dec	6	,4	95,8
17 dec	43	2,7	98,5
20 dec	4	,3	98,8
22 dec	3	,2	99,0
28 dec	5	,3	99,3
3 jan	3	,2	99,5
4 jan	1	,1	99,6
5 jan	4	,3	99,8
13 jan	2	,1	99,9
18 jan	1	,1	100,0
Total	1586	100	100

Svarsfrekvens och bortfall

I samhällsvetenskapliga frågeundersökningar, av den typ SOM är, brukar svarsfrekvensen ligga på 65 till 75 procent i Sverige, beroende på typ av svarspersoner och geografiskt område (Kratz, 1990; Ohlsson, 1986; Severinsson, 1990). Den nationella SOM-undersökningen har sedan 1986 haft varierande svarsfrekvens, den lägsta svarsfrekvensen har varit 66 procent och den högsta 71 procent. Väst-SOM har däremot uppvisat en lägre svarsfrekvens än så, med 60,5 procent 1992 och 60 procent 1993. Väst-SOM har annorlunda förutsättningar, vilket gör det svårare att uppnå en riktigt hög svarsfrekvens. En betydande orsak är att ungefär hälften av urvalet kommer från en storstad, Göteborg, och personer bosatta i storstäder svarar i allmänhet sämre än personer bosatta på landet eller i en mindre ort (Ohlsson, 1986). Andra orsaker kan vara att Väst-SOM vänder sig både till svenska och utländska medborgare samt att man arbetar med ett högt åldersintervall, ända upp till 80 år. Det är ofta så att utländska medborgare svarar i sämre utsträckning än andra och det finns dessutom en större andel utländska medborgare i storstäderna än på landsbygden.

Från ursprungsurvalet på 2 800 personer har 153 personer definierats bort som naturligt bortfall. Det rör sig om personer som befinner sig utomlands under en längre tid, personer med okänd adress, sjuka eller handikappade personer eller personer som har flyttat från regionen. De bortdefinierade gör att nettourvalet blir 2 647 personer. Med 1586 besvarade formulär blir slutresultatet en svarsfrekvens på 60 procent.

Svarsfrekvenser i grupper

I tabell 2 redovisas i vilken utsträckning olika grupper i SOM-urvalet har svarat. Det finns inga direkta skillnader i mäns och kvinnors benägenhet att svara på Väst-SOM-formuläret. Inte heller ser vi någon större skillnad från föregående års undersökning. Det är i allmänhet inga skillnader mellan mäns och kvinnors svarsbenägenhet i SOM-undersökningarna i övrigt. I Väst-SOM 1993 svarade 60 procent av männen och 59 procent av kvinnorna i urvalet.

Tabell 2. Svartsandelar i olika grupper för Väst-SOM-undersökningarna 1992 och 1993 (procent)

	Väst-SOM 1992	Väst-SOM 1993
Kön		
Män	60	60
Kvinnor	61	59
Ålder		
15-19 år	61	67
20-29 år	56	58
30-39 år	61	57
40-49 år	56	56
50-59 år	62	61
60-80 år	67	64
Kommun		
Ale	67	62
Göteborg	58	59
Härryda	64	64
Kungsbacka	63	58
Kungälv	70	67
Lerum	67	66
Lilla Edet	55	68
Mölndal	54	57
Partille	65	55
Stenungsund	64	60
Tjörn	51	62
Öckerö	73	62

Det är ganska stor skillnader i svarsfrekvens mellan de olika medverkande kommunerna i Väst-SOM-undersökningarna. Invånarna i de större städerna Göteborg och Mölndal svarar i relativt liten utsträckning, precis som 1992, men i övrigt är det svårt att se något mönster. De kommuner vars invånare svarade bäst i 1993 års undersökning var Lilla Edet (som var bland de sämre förra året), Kungälv och Lerum (som båda två hade hög svartsandel även 1992). Kommunernas svarsfrekvenser finns redovisade i tabell 2.

Även mellan de olika ålderskategorierna finns skillnader i svarsbenägenheten. Erfarenheten från de tidigare SOM-undersökningarna har visat att det går att se ett mönster i hur människor i olika åldrar svarar (Rönström, 1993). De yngsta och de äldsta åldersgrupperna svarar i allmänhet i högst utsträckning, förutom de i den allra äldsta åldersgruppen. De som befinner sig i 20-, 30- och 40-årsåldern svarar i lägst utsträckning. Det är ju inte några märkvärdiga resultat, med tanke på hur de olika åldrarnas livssituationer i allmänhet ser ut. I 1993 års Väst-SOM kan man åter se detta mönster när de som svarar bäst är de i åldrarna 15-19 och 60-80 och de som svarar sämst finns att hitta i åldrarna 20-29, 30-39 och 40-49. I tabell 3 finns en jämförelse mellan åldersgruppernas fördelning i urvalet samt bland de svarande i jämförelse med Västsverige totalt.

Tabell 3. Åldersgruppernas fördelning i Väst-SOM-undersökningarna 1992 och 1993 i jämförelse med Västsverige totalt (procent)

Ålder	Väst-SOM 1992		Väst-SOM 1993		Västsverige totalt
	urval	svar	urval	svar	
15-29 år	27	25	28	27	28
30-49 år	38	37	37	36	37
50-64 år	19	21	19	21	19
65-80 år	16	17	16	17	16
S:a procent	100	100	100	101	100
Antal svarspersoner	1603		1586		**

Anmärkning: Uppgifterna om västsvenska folkets åldersfördelning är hämtade från SCB:s Befolkningsstatistik del 3 1992. Urval 2 800 personer, 15-80 år, svenska och utländska medborgare

Internbortfall

Det finns två typer av bortfall i den här typen av undersökningar. Det externa bortfallet är de personer som inte skickar in besvarade formulär, och på deras antal är svarsfrekvensen avhängig. Det interna bortfallet är ett mått på hur väl svarspersonerna har fyllt i sina formulär. Det handlar alltså om en rent kvantitativ bedömning av hur många som hoppat över en viss fråga. Internbortfallet i Väst-SOM 1993 är på samma nivå som liknande SOM-undersökningar och ligger i allmänhet runt 2 procent. Det finns dock vissa frågor som fler hoppat över. De frågor med högst internbortfall är av två typer, dels frågor som kan upplevas som privata och dels frågor av lite svårare karaktär. Bland de frågor som kan vara svåra att besvara hittar vi de högsta internbortfallen. Det handlar om vilka samhällsproblem man tycker är viktiga i den egna kommunen (19 procent), vilket serviceområde man tycker att det är mest angeläget att satsa på (12 procent) och vilket serviceområde man tycker det i första hand skall minskas på (23 procent). Dessa frågor hade även i Väst-SOM 1992 högt internbortfall (Rönström, 1993). Även frågor av lite mer personlig karaktär har i tidigare undersökningar haft lite högre internbortfall än andra frågor. De frågor som svarspersonerna i Väst-SOM 1993 tvekat att svara på är vilket parti man tycker bäst om (11 procent), hur många personer man är i hushållet (14 procent), vilken typ av familj man vuxit upp i (7 procent) samt vilken typ av familj man lever i nu (11 procent). Även frågan om hur man skulle rösta om det var val idag har fått ett högt internbortfall, 12 procent för hur man skulle rösta i riksdagsvalet och 16 procent för hur man skulle rösta i kommunalvalet.

I formuläret fanns också en del frågor ställda med öppna svarsalternativ. Svarspersonen fick alltså med egna ord fylla i uppgifter om vilken tidning man läser, vilka samhällsproblem som är viktiga i den egna kommunen, vilket serviceområde man vill att kommunen i första hand skall satsa mer på, vilket serviceområde man vill att kommunen i första hand skall minska på, vilken stadsdelsnämnd man bor i, något som blivit bättre alternativt sämre i och med införandet av stadsdelsnämnder i Göteborg, vilken kommun man bor i, yrke samt bilinnehav.

En del av dessa frågor kommenterades i föregående stycke och i övrigt var internbortfallet för dem inte större än för andra frågor, med undantag för yrke som 5,5 procent hade hoppat över.

Bakgrundsvariabler

Hur de svarande i Väst-SOM 1993 fördelar sig utifrån vissa bakgrundsvariabler ser vi tabell 4. Där görs en jämförelse mellan Väst-SOM 1992, Väst-SOM 1993 och i vissa fall samtliga västsvenskar (samma kommuner som är med i Väst-SOM:s urval). SOM-undersökningarna har alltid varit mycket representativa när det gäller bakgrundsvariablernas fördelning. Den fördelning man ser i Västsverige, ser man också hos de svarande i Väst-SOM. Fördelningen mellan män och kvinnor i undersökningen ligger på hälften kvinnor och hälften män. Om man ser på åldersfördelningen kan man se effekten av att det i allmänhet är svårare att få personer i åldrarna 20-40 år att svara på den här typen av postenkäter. 50-75-åringarna är följaktligen lite överrepresenterade, men i stort är ändå representativiteten god. Både i Väst-SOM 1992 och Väst-SOM 1993 är de statligt och kommunalt anställda överrepresenterade, medan det motsatta gäller för de privat anställda. Uppgifter om facklig tillhörighet finns inte redovisade specifikt för Västsverige; de siffrorna gäller alltså Sverige som helhet.

Både när det gäller sysselsättning och yrkesgrupp är Väst-SOM 1992 och Väst-SOM 1993 nästan identiska i sin fördelning. Däremot ser vi en del skillnader när vi tittar på den subjektiva klasstillhörigheten där man finner en mindre andel personer som kommer från ett arbetarhem och en större andel personer som kommer från högre tjänstemannafamilj eller en familj av egen företagare. Svarspersonerna avgav sig vara 4 procentenheter mindre intresserade av politik i 1993 års undersökning jämfört med 1992.

Tabell 4. Jämförelse mellan Väst-SOM-undersökningen 1992 och samtliga svenskar (procent)

Bakgrunds- variabler	Väst-SOM 1992	Väst-SOM 1993	Samtliga västsvenskar
Kön			
Män	50	51	49
Kvinnor	50	49	51
Ålder			
15-29 år	26	27	28
30-49 år	36	36	38
50-75 år	34	34	30
76-80 år	4	3	4
Arbetsid			
Heltid	80	80	80
Deltid	20	20	20
Sektor			
Statlig	14	12	8
Kommunal	28	30	26
Privat	58	61	66
Facklig tillhörighet			
LO	49	48	58
TCO	38	38	33
SACO	13	14	9

Anmärkning: Siffrorna under kolumnen "samtliga västsvenskar" är hämtade från Folk- och bostadsräkningen 1990 del 5. Siffrorna om facklig tillhörighet gäller Svergie som helhet och är hämtade från Statistisk Årsbok 1993.

Tabell 5. Forts

Bakgrunds- variabler	Väst-SOM 1992	Väst-SOM 1993
Sysselsättning		
Förvärvsarbetande	57	57
Har beredskapsarbete	1	0
AMS-utbildning	1	1
Arbetslös	5	6
Ålderspensionär	17	16
Förtidspensionär	4	4
Hemarbetande	2	3
Studerande	13	13
Självklassificerad yrkesgrupp		
Tjänsteman	32	31
Tjänsteman, arbetsledande	16	16
Tjänsteman, företagsledande	2	3
Arbetare	35	37
Arbetare, arbetsledande	6	5
Egenanställd arbetare	1	2
Jordbrukare, ingen anställd	0	0
Jordbrukare, anställda	0	0
Företagare, ingen anställd	4	3
Företagare, 1-9 anställda	3	3
Företagare, 10- anställda	1	1
Subjektiv klasstillhörighet		
Arbetarfamilj	47	39
Jordbrukarfamilj	1	1
Tjänstemannafamilj	33	32
Högre tjänstemannafamilj	11	18
Egen företagare	8	10
Politiskt intresse		
Mycket intresserad	15	12
Ganska intresserad	45	44
Inte särskilt intresserad	32	36
Inte alls intresserad	6	8

Väst-SOM fyller en viktig funktion när det gäller att kartlägga opinionen i Västsverige. Efter endast två år finns inga tidsserier, men det finns goda möjligheter att jämföra med de åtta åren Riks-SOM har genomförts. Viktiga jämförelser kan också göras med faktiska förhållanden i Västsverige.

Referenser

- Kratz, Charlotta (1990) *Tidningsläsning i sydöstra Skåne. En presentation av en läsarundersökning*. Arbetsrapport nr 3. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Ohlsson, Anders (1986) *Att svara eller inte svara - det är frågan*. Rapport nr 12. Göteborg: Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet
- Rönström, Anna (1993) 'SOM-undersökningen 1992. Genomförande och utfall' sid 191-206 i Holmberg och Weibull (red.), *Perspektiv på krisen*. SOM-rapport nr 9. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Institutionen för journalistik och masskommunikation och Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet
- Rönström, Anna (1993) 'SOM:s undersökning i Västsverige 1992. Genomförande och utfall' sid 207-220 i Nilsson (red.), *Västsvensk opinion*. SOM-rapport nr 10. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Severinsson, Ronny (1990) *Tidningsläsning i Södermanland*. Arbetsrapport nr 2. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Statistiska Centralbyrån, Befolkningsstatistik del 3, 1992
- Statistiska Centralbyrån, Folk- och bostadsräkningen 1990 del 5
- Statistisk Årsbok 1993